

Türkiye’de iktisadî artık

Gülenay Baş Dinar

*Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Gölköy Kampüsü, Bolu
e-posta: gulenaybasdinar@gmail.com*

Cem Somel

*Emekli İktisatçı
e-posta: cemsomel@gmail.com*

Özet

İktisadî artık, bir ülkede bir zaman diliminde üretilen hâsıladan, bunu üretmek için gerekli hâsıla miktarı çıkarıldıktan sonra arta kalan hâsıla payıdır. İktisadî artık toplumun lüks tüketimde veya üretim kapasitesini artırmak için yatırımda kullanabileceği veya çeşitli şekillerde israf edebileceği hâsıla payıdır.

Bu çalışmanın amacı kavramın tarihçesini özetledikten sonra Baran ve Sweezy’nin 1966 yılında yayımlanan *Tekelci Sermaye* kitabında tanımladığı iktisadî artık kavramına dayanarak Türkiye için iktisadî artığı hesaplamak ve elde edilen artığın kullanılma biçimini ortaya koymaktır. İktisadî artığın büyüklüğünün ve kullanılma biçiminin gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma çabaları açısından önemine dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: iktisadi artık, büyüme, bölüşüm

JEL kodları: E21, B12, B14

1. Giriş

İktisadî artık, bir ülkede bir zaman diliminde üretilen hâsıladan, bunu üretmek için gerekli hâsıla miktarı çıkarıldıktan sonra arta kalan hâsıla payıdır. İktisadî artık toplumun lüks tüketimde veya üretim kapasitesini artırmak için yatırımda kullanabileceği veya çeşitli şekillerde israf edebileceği hâsıla payıdır. İktisadî artık kavramını, 17. yüzyıldan itibaren üretim kapasitesini artırma sorununa kafa yoran erken modern çağ düşünürleri ve klasik iktisatçılar geliştirdi. Buna mukabil, 19. yüzyılda neoklasik iktisatçılar kavramı görmezden geldi. 20. yüzyılda klasik iktisat geleneğini sürdüren iktisatçılar, kapitalizmi eleştirmek için iktisadî artık kavramını kullandı.

Bu çalışmanın amacı kavramın tarihçesini özetledikten sonra Baran ve Sweezy’nin 1966 yılında yayımlanan *Tekelci Sermaye* kitabında tanımladığı

iktisadî artık kavramına dayanarak Türkiye için iktisadî artığı hesaplamak ve elde edilen artığın kullanılma biçimini ortaya koymaktır. İktisadî artığın büyüklüğünün ve kullanılma biçiminin gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma çabaları açısından önemine dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde iktisadî artık kavramının iktisadî düşünce tarihi içindeki gelişimi gözden geçirilmekte, ikinci bölümde Baran ve Sweezy'nin *Tekelci Sermaye* kitabında geliştirdikleri iktisadî artık analizine ve bu analiz üzerinden yapılan iktisadî artık hesaplamalarına ilişkin yazına yer verilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye için iktisadî artık hesaplaması yapılmakta ve bulgular değerlendirilmektedir. Çalışma, kısa bir sonuç kısmı ile son bulmaktadır.

2. İktisadi düşünce tarihinde iktisadi artık kavramı

İktisadî artık kavramı klasik iktisadî düşüncenin en merkezî kavramlarından biridir. Bu nedenle, bu kavram genel olarak klasik iktisatçılarla ilişkilendirilir. Ancak kavramın geçmişini daha gerilere götürmek mümkündür. Kavrama ilk kez 17. yüzyılda Sir William Petty yer vermiştir. Petty'den sonra Cantillon, Steuart ve Quesnay gibi düşünürler bu kavrama dayanarak analizler yürütmüşlerdir. Kavramın ilk sistematik açıklaması 1758 yılında Quesnay'ın *Ekonomik Tablo (Tableau Economique)* isimli eserinde yapılmıştır (Garegnani, 1988: 560). İktisadi artık kavramının klasik iktisadî düşünceye girişi, fizyokratların merkantilistlere yönelttikleri eleştiri çerçevesinde olmuştur.

Merkantilist iktisatçılar bir ülkede sermaye birikiminin kaynağını, para arzının dayandığı değerli maden stoku olarak görmekte idi. Ülkede değerli maden stokunu artırmak için dış ticarete fazla vermek gerektiğinden merkantilistler ihracatı artıran, ithalatı sınırlayan tedbirler önerdi. 18. yüzyılın sonuna doğru Fransa'da gelişen Fizyokrat Okul, merkantilistlerin sermaye birikiminin kaynağı olarak ticarete odaklanmalarını eleştirdi. Fizyokratlar iktisadî artığın ortaya çıkabilmesi için değer üretmenin gerekliliğine işaret etmişler; ticarete değer üretilmediği için ticareti kısır olarak nitelendirmişlerdir. Fizyokratlara göre sanayide değer üretilmekte, ancak sermaye birikimine kaynak oluşturabilecek bir iktisadî artık ortaya çıkmamaktadır.¹ Tarımı ekonominin tek üretken sektörü olarak gördüklerinden iktisadî artığın sadece tarımdan elde edilebileceğini iddia ettiler (Selik, 2015: 164-5).

¹ Fizyokratların yaşadığı dönemde -18. yüzyılın sonlarında- Fransa esas olarak bir tarım ekonomisi idi. Sanayi bu dönemde oldukça geri idi. Fizyokratlara göre zanaatkarlar değer üretmektedir ancak sermaye birikimine kaynak oluşturabilecek bir iktisadî artık ortaya çıkaramaz. Çünkü, üretimin oldukça basit araç gereçlerle yapılması ve işbölümü ve uzmanlaşmanın düşük olması nedeniyle verim düşüktür. Dolayısıyla, zanaatkarların elinde üretim sürecinin sonunda sermaye birikimine kaynak oluşturabilecek bir artık kalmamaktadır.

Klasik iktisadî başlattığı kabul edilen Smith de Fizyokratlardan etkilenerek iktisadî artığın ticaretle değil üretimle ortaya çıktığını öne sürdü. Ancak Smith fizyokratlardan farklı olarak tek üretken sektör olarak tarımı görmeyip iktisadî artığın sanayide de üretilebileceğine dikkat çekti (Smith, 1999: 247-275). Smith *Ulusların Zenginliği*'nde işbölümüne ve uzmanlaşmaya vurgu yaparak emek verimliliğini artırarak iktisadî artığın yükseltilebileceğini belirtti.

Ricardo ise iktisadî artığın toplumsal sınıflar arasında bölüşümü ile ilgilendi. Vurgulardaki bu değişiklik, bu iktisatçıların yaşadıkları dönemin tarihsel ve ekonomik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Smith'in yaşadığı dönemde sanayi kapitalizmi yeni ortaya çıkmakta idi. Kapitalizmin gelişmesi sermaye birikimine, sermaye birikimi ise iktisadî artık üretilmesine bağlı idi. Bu nedenle Smith işbölümüyle ve uzmanlaşmayla emek verimliliğini artırmaya kafa yordu.

Ricardo'nun yaşadığı dönemde Smith'in yaşadığı döneme kıyasla sanayi kapitalizmi daha olgunlaşmıştı. Buna bağlı olarak, bu dönemde toplumsal sınıflar arasındaki çatışmalar görünür hale gelmişti. Sanayi devrimi modern üretim süreçlerini ortaya çıkarmış; dikkatler Smith'in birincil önem verdiği emek verimliliğini ve uzmanlaşmayı artırmaktan toplumsal sınıflar arasındaki bölüşüm ilişkilerine yönelmişti. Bu bağlamda, Ricardo içinde yaşadığı toplumdaki üç temel toplumsal sınıf olan kapitalistler, toprak sahipleri ve emekçi sınıf arasındaki çıkar karşıtlığına dikkat çekmişti (Hunt, 2016: 182). Ricardo üretimi artırmak için sermayeye ihtiyaç olduğundan ve sermayeyi de kâr geliri artırdığından hareketle, hâsılanın işçiler, toprak sahipleri ve sermayedarlar arasında bölüşümünün kâr gelirini belirleyişini inceledi. Rantın -toprak kirasının- artması kâr gelirini azaltmakta idi. Öte yandan gıda fiyatlarının artması da ücretleri artırarak kâr gelirini azaltmakta idi. İngiltere'de ekilen arazilerde giderek azalan verim sebebiyle buğday pahalılaşmakta idi. Ricardo devletin buğday ithalatını serbestleştirmesini, bu yoldan ekmek fiyatını ucuzlatarak hem ücret artışını hem de rant artışını önlemeyi savundu. Bu suretle, hâsıladan sermayedarlara kâr geliri şeklinde düşen pay artırılabilirdi (Ricardo, 1969: 31, 41, 64-76, 194).

İktisadî artığı makro ölçekte hâsıladan ortaya çıkan bir pay olarak tasavvur edenlerden farklı olarak, Marx artık oluşumunu kapitalist işletmede işverenle işçi arasındaki bölüşümde saptamağa çalıştı. İşletmelerde farklı ürünler üretildiğinden artığı ölçülebilmek için emek-değerle birimlendirdi.

Marx'a göre artık değer üretimi kapitalist üretim sürecinin belirleyici amacı ve itici gücüdür (Marx, 2010: 745). Artık değer üretimi "*artık emek üretiminden, gerçek üretim süreci içinde ödenmemiş emeğin mülk edinilmesinden başka bir şey değildir. Bu emek artık değer olarak kendini ortaya koyar, nesnelleşir*" (Marx, 2010: 746). Marx'a göre artık değeri üreten, diğer bir deyişle "*karşılığı ödenmemiş emeği doğrudan doğruya işçilerden emen ve bunu metalarda sabitleyen kapitalist*" artık değere ilk el koyan kimsedir. Ancak kapitalist bu artık değerın nihai sahibi değildir. Kapitalist bu değeri toplumsal üretim süreci içerisinde başka işlevleri

yerine getiren diğer kapitalistlerle (toprak sahipleri vb.) paylaşmak zorundadır. Bundan dolayı artık değer çeşitli parçalara bölünür. Bu parçalar kâr, faiz, ticari kâr, toprak rantı vb. gibi birbirinden bağımsız biçimlere bürünerek değişik gelir kategorilerini oluşturur (Marx, 2010: 545).

Klasik iktisatçıların ve Marx'ın analizinde merkezî önemde olan büyüme ve bölüşüm sorunları 19. yüzyılın sonunda neoklasik iktisadın ortaya çıkışı ile birlikte geri plana itildi. Neoklasik iktisatçılar uzun dönemli sermaye birikimi ve büyüme gibi konular yerine kaynak dağılımında etkinlik meselesine odaklanmış; bölüşümü ise piyasa mekanizması içinde kendiliğinden çözülen bir mesele olarak görmüştür. Öne sürdükleri marjinal verimlilik kuramı ile tam rekabetli piyasalarda üretim faktörlerinin üretime yaptıkları katkı oranında gelir elde edeceğini ileri sürmüşlerdir. Bu anlayışa göre, örneğin ücret en son istihdam edilen işçinin üretime katkısı başka bir deyişle işçilerin marjinal ürünü tarafından belirlenmektedir. Bu yaklaşımda kâr geliri de girişimcilerin hâsıladan aldıkları hak edilmiş bir pay olarak görülmektedir. Dolayısıyla, bölüşüm paylarının dayandığı mülkiyet dağılımı göz önünde bulundurulmamakta; gerçekleşen bölüşüm basit bir şekilde rekabetçi piyasa süreçlerinin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, piyasada oluşan bölüşüm paylarının meşru ve hak edilmiş olduğunu ima ederek kapitalist sistemin sömürücü doğasını gizleme olanağı vermektedir (Özel, 2001: 29-31).

Gerek klasik gerek neoklasik iktisatçılar tahlillerini çok sayıda küçük firmaların faal olduğu rekabetçi piyasalardan oluşan ekonomi modelleri üzerinde yapmış; tek tek firmaların piyasada fiyatlar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Marx sermayenin giderek yoğunlaştığını, sermayenin az sayıda kişinin elinde toplanarak tekellerin ortaya çıkmakta olduğunu saptamakla birlikte teorik modelinde Ricardo gibi serbest rekabetçi piyasa varsayımıyla yetinmiştir (Baran ve Sweezy, 1966: 4). Ancak 19. yüzyılın sonuna doğru sermaye yoğunlaşmasının artıp büyük firmaların ortaya çıkmasıyla piyasalar giderek oligopole ve monopole dönüşmüştü. Böylece, iktisadî modellerdeki serbest rekabet varsayımı geçerliğini yitirmeye başladı. Büyük ölçüde oligopol piyasalarından oluşan “tekelci kapitalizmin” yükselişiyle birlikte iktisadî artık kavramı bu defa tekelci firmaların faaliyetlerini göz önünde bulundurarak geliştirildi, kullanılmaya başladı². Böylece, iktisadî artık analizi firma temelli bir yaklaşımla iktisatçıların gündemine yeniden girdi.

1930'lu yıllardan itibaren Keynes'in efektif talep yetersizliğine yaptığı vurgu dolaylı olarak iktisadî artık analizine ilgiyi artırdı. Çünkü düşük istihdam dengesi ile iktisadî artığın büyümesi ve bölüşümü arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Keynes gelişmiş kapitalist ekonomilerde tekelleşme eğilimi üzerinde durmamakla birlikte bu ekonomilerde kronik efektif talep yetersizlik sorununa dikkat çekti.

² Tekelci firma ile kastedilen, rekabetin aksadığı, oligopol veya monopol piyasasında satış yapan firmadır.

Tüketim harcamalarının artırılması ve yatırımların sosyalizasyonu önerileri ile ekonomide düşük istihdam sorununun giderilebileceğine işaret etti (Keynes, 1973).

Neoklasik iktisatçılar eksik rekabet teorileri ile Keynes'in efektif talep teorisi arasındaki bağlantıya ilgisiz kaldı. Buna mukabil, Kalecki ve Steindl eksik rekabet durumu ile efektif talep arasında ilişki kurarak Baran ve Sweezy'nin çalışmalarına öncülük etti (Mott, 1992: 114). Kalecki 1939 yılında yayımlanan *Essays in the Theory of Economic Fluctuations* ve 1943 yılında yayımlanan *Studies in Economic Dynamics* isimli kitaplarında efektif talep yetersizliği üzerinde durdu (Baran ve Sweezy, 2007: 69). Kalecki, firmaların kâr gelirlerini birim maliyet üzerine (monopol derecesine bağlı) bir kâr marjı (mark up) ilave ederek belirleyebildiğine işaret etti (Kalecki, 1954: 13-14). Firma, fiyatlarını kâr marjı ile belirlediğinde, hâsılasının ücretler ile kâr arasındaki bölüşümünü saptayabilmektedir. Hâsılada ücretlerin payının azalması ise tüketim harcamalarını kısıtlamaktadır. Bu şekilde, Kalecki eksik rekabet teorisi ile efektif talep yetersizliğini ilişkilendirerek monopollerin aşırı sermaye biriktirmesinden kaynaklanan bir talep yetmezliği teorisi geliştirdi. Kalecki birikim ve gelir dağılımının birbiriyle yakın bağlantısını göstererek klasik iktisadî düşüncenin iktisadî artığa dayanan tahlillerine yeniden hayat vermiş oldu (Davis, 1992: 4).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra neoklasik iktisatçıların Keynesçi makroiktisat ile neoklasik mikroiktisadî bir "neoklasik sentezde" bağdaştırma çalışmalarında piyasa ekonomilerinin kronik olarak durgunluğa eğilimli olup olmadığı sorusu arka plana itilerek iktisadî artığın büyüme ve gelir dağılımı ile olan ilişkisi göz ardı edilmiştir. Ancak bu genel eğilime karşı Joseph Steindl, 1952 yılında yayımlanan *Maturity and Stagnation in American Capitalism* başlıklı kitabında Kalecki'nin görüşlerini genişleterek, aşırı kapasitelerin oluşmasını tekelci firmanın yatırım faaliyetiyle ilişkilendirmiştir. Buna göre, firmalar kâr beklentileriyle üretim kapasitesini genişletmekte, ancak genişleyen üretim kapasitesi tam kullanılamamaktadır. Benzer şekilde, Sylos Labini oligopol piyasalarındaki aşırı tasarruf ve aşırı yatırım eğilimi ile bağlantılı bir eksik talep analizi ortaya koymuştur (Davis, 1992: 4-5).

Baran 1957 yılında *Büyümenin Ekonomi Polisiği (The Political Economy of Growth)* isimli eserinde Kalecki ve Steindl'in ortaya attığı tekelci kapitalizm kuramına dayanarak çevre ülkelerindeki az gelişmişlik olgusunu emperyalizm ile ilişkilendirmiştir. Az gelişmiş ülkelerde gelişmiş kapitalist ülkelere benzer bir gelişme çizgisinin olmamasının nedenini kapitalizmin bu bölgelere nüfuz etme biçimi ile açıklamıştır. Baran'a göre, bu süreç sömürgeleşmiş toplumlarda yeni oluşan sanayilerin gelişmesini engellemiştir (Baran, 1957: 9-18). Baran eserinde ortaya koyduğu iktisadî artık kavramını, hem çevre ülkelerindeki az gelişmişlik olgusunu hem de ABD ve diğer gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan durgunluk eğilimini analiz etmekte kullanmıştır.

Baran, *Büyümenin Ekonomi Politikası* isimli kitabında ortaya koyduğu tezleri Sweezy ile birlikte 1966 yılında yayımladıkları *Tekelci Sermaye* kitabında daha esaslı bir şekilde işledi. Bu çalışmada, Baran ve Sweezy kapitalizmin geçirdiği yapısal değişimi göz önünde bulundurarak 20. yüzyılda kapitalizmin belirleyici özelliği olarak gördükleri dev tekellerin davranışlarını inceledi³. Tekelci kapitalizm koşullarında ekonomilerin kronik olarak durgunluğa eğilimli olduğunu vurgulayarak, durgunluk eğilimini gidermek amacıyla devletin iktisadî artışı sağlamakla giderek daha fazla bir rol aldığını saptadılar. Bu çerçevede, Baran ve Sweezy tekelci kapitalizm koşullarında iktisadî artışı üretmesi ve dağıtılması sorununu yeniden gündeme getirmiş, tekelci kapitalizmde sistemin israfa ve verimsiz harcamalara bağımlılığının arttığını işaret etmişlerdir.

3. Baran ve Sweezy'in iktisadi artık kavramı ve yazındaki tartışmalar

Baran 1957 yılında yazdığı *Büyümenin Ekonomi Politikası* isimli kitapta üç farklı iktisadî artık tanımlaması yaptı. Bunlardan biri “toplumun belli bir dönemdeki toplam üretimi ile yine aynı dönemdeki toplam tüketimi arasındaki fark” olarak tanımladığı cari iktisadî artık kavramıdır. Bu tanıma göre, cari iktisadî artık, cari tasarrufa ya da birikime eşittir. Baran bu artışı “belli bir dönemde toplumun servetine yapılan çeşitli biçimlerdeki katkıların toplamı” olarak da ifade etmektedir. Bu katkılar, üretim tesisleri, araç ve gereçler, stoklar, dış ticaret fazlası ve altın stokları gibi çeşitli biçimler olabilir (Baran, 1957: 22-23). Baran'ın *Büyümenin Ekonomi Politikası*'ndeki cari iktisadî artık kavramı ulusal tasarruftan ibaret olup, bunda bir özgünlük yoktur.

Buna mukabil, Baran'ın *Büyümenin Ekonomi Politikası* isimli kitabında ortaya koyduğu potansiyel iktisadî artışı analitik değeri vardır. Baran potansiyel iktisadî artışı “istihdam edilebilir verimli kaynakların yardımıyla belli bir doğal ve teknolojik çevrede üretilebilecek hasıla ile temel tüketim olarak adlandırılacak şey arasındaki fark” olarak tanımlar⁴ (Baran, 1957: 23).

Baran potansiyel iktisadî artık kavramını, feodal sosyal düzeni ve “geleneksel ekonomileri” rasyonel olmamakla eleştiren kapitalistlerin düzeninin de rasyonel

³ Baran ve Sweezy bu noktada Marksist analizi tekelci kapitalizm koşullarına genişletmişlerdir. Baran ve Sweezy, Marx'ın artık değeri kavramı yerine iktisadî artık kavramını merkeze almışlardır. Marksist teoride artık değeri kâr, rant ve faizin toplamına eşittir. Marx bazen bu toplama devlet ve kilisenin geliri, verimsiz işçilerin ücretleri gibi öğeleri de dahil etmiştir. Ancak temel teorik şemasında bu unsurlara yer vermemiştir. Baran ve Sweezy ise bu unsurların son derece önemli olduğunu ve iktisadî artışı dahil edilmesi gerektiğini belirtir. Bu nedenle, artık değeri kavramı yerine iktisadî artık kavramını kullanmayı tercih ettiler (Bkz. Baran ve Sweezy, 1966: 10).

⁴ Bu tanımda temel diye çevirdiğimiz İngilizce “essential” kelimesi elzem, onsuz olmaz, gerekli, zarurî, vazgeçilemez manalarını içerdiğinden temel tüketim ifadesiyle gerekli, zarurî tüketimi tüketim anlamına geldiği anlaşılmalıdır.

olmadığını göstermekte kullanılmaktadır. Kapitalizm rasyonel olmadığından potansiyel iktisadî artığın kapitalizmde gerçekleşmesi zordur. Nedenleri: toplumun aşırı tüketimi, işçilerin verimsiz işlerde çalıştırılması⁵ dolayısıyla toplumun uğradığı üretim kaybı, mevcut üretim tarzının israfçı yapısından kaynaklanan üretim kaybı ve kapitalist üretimde efektif talep yetersizliğinden ileri gelen üretim kaybıdır (Baran, 1957: 24). Bu noktada Baran potansiyel iktisadî artığı ancak daha akla uygun bir iktisadî sistemde gerçekleşebilecek üretim düzeyi olarak betimlemektedir.

Baran'ın *Büyümenin Ekonomi Politikası*'nde geliştirdiği iktisadî artık kavramlarından bir başkası planlı iktisadî artıktır. Planlı iktisadî artığı “tarihsel olarak verilmiş doğal ve teknolojik koşullar altında tüm mevcut verimli kaynakların planlanmış ‘en uygun’ kullanım koşullarında elde edilebilecek ‘optimum’ üretim ile gene aynı şekilde seçilmiş ‘en uygun’ tüketim düzeyi arasındaki fark” olarak tanımlamaktadır (Baran, 1957: 41-42). Burada Baran “en uygun” ya da “optimum” kavramları ile potansiyel iktisadî artık kavramında olduğu gibi belli bir zaman diliminde elde edilebilecek üretimin en büyüğünü kastetmemektedir. Burada kastedilen, toplumun belli bir zaman diliminde, ne kadar üreteceğini, ne kadar tüketeceğini, ne kadar tasarruf edeceğini ve ne kadar yatırım yapacağını açık seçik belirlediği, akla uygun bir planla belirlenen iktisadî artıktır. Planlama sayesinde üretim seviyesi, tüketim seviyesi ve yatırım seviyesi firmaların eşgüdümsüz kararlarının rastgele toplamı olmaktan çıkar (Baran, 1957: 42). Baran'ın planlı iktisadî artık tanımlaması sosyalist bir toplumsal düzeni ima etmektedir. Sosyalist bir toplumdaki cari iktisadî artık, kapitalist toplumda gerçekleşen cari iktisadî artıktan büyük de olabilir, küçük de olabilir; toplum net yatırımın sıfır olmasına karar vermişse sıfıra eşit de olabilir. Planlı iktisadî artık tercihinde toplumun tarihsel süreçte ulaştığı evre, üretici kaynakların gelişme derecesi, insan ihtiyaçlarının gelişimi etkili olur (Baran, 1957: 43).

Baran ve Sweezy *Tekelci Sermaye* başlıklı eserlerinde iktisadî artığı “toplumun ürettiği hasıla ve bunu üretmenin maliyeti arasındaki fark” olarak tanımladılar (Baran ve Sweezy, 1966: 9). Bu tanımdan yola çıkarak, *Tekelci Sermaye* kitabında teknelci kapitalizm koşullarında iktisadî artığın oluşması ve massedilmesi meselesi üzerinde de durdular.

Baran ve Sweezy teknelci firmaların kâr maksimizasyon amacı doğrultusunda iktisadî artığın sürekli artma eğilimini işaret etti. Teknelci ekonomide, rekabetin yoğun olduğu kapitalist ekonomide olduğu gibi, firmalar kârlarını maksimize etmek için üretim maliyetlerini düşürmeğe çalışır. Maliyeti düşürme çabaları “teknolojik gelişme” sağlayıp emek üretkenliğini hızla artırır. Bu da kâr oranlarını artırır. Fakat teknelci ekonomide firmaların kâr gelirini artırmakta rekabetçi firmalara göre bir

⁵ Baran burada verimsiz işgücü ile iktisadî artık üretmeyen ve artık üretimine katkı yapmayan (reklam, ev hizmetleri, kolluk kuvveti) gibi işlerdeki işçi istihdamını kastetmektedir.

imkânı daha vardır. Tekelci kapitalist ekonomide firmaların çoğu rekabetçi firmalara kıyasla kâr gelirini ençoklaştırmak için ürün fiyatlarını daha rahatlıkla ayarlayabilir. Firmaların çoğu ürün fiyatını maliyetlere kâr marjı ekleyerek saptar.

Dolayısıyla, Baran ve Sweezy'e göre, tekelci kapitalizm koşullarında iktisadî artık yükselme eğilimindedir. Baran ve Sweezy tekelci kapitalizm koşullarında Marx'ın "Kâr Oranının Düşme Eğilimi Yasası"nın⁶ yerini "büyüyen iktisadî artık kanunu"na bıraktığını vurgular⁷ (Baran ve Sweezy, 1966: 71-73).

Baran ve Sweezy'e göre, tekelci kapitalizm koşullarında iktisadî artık sürekli olarak yükselme eğiliminde olmakla birlikte sistem kendi içinde çelişmektedir. Çünkü, tekelci kapitalizm koşullarında *potansiyel* artık sürekli büyümekle birlikte, *massedilememesi* sebebiyle artık daha düşük bir seviyede *gerçekleşmekte*, bu da sistemde durgunluk eğilimi olarak görünmektedir. Ekonomilerde üretim kapasitesi çoğu zaman kısmen atıl kalmaktadır.

Baran ve Sweezy tekelci kapitalizm koşullarında büyüyen artığın *massedilmesine* yarayan birtakım mekanizmaların varlığına işaret etmiştir. Bunlar, yeni talepler yaratmak amacıyla yürütülen satış çabası yani ürün pazarlama çabası ve kamu harcamalarının (ve bu arada askerî harcamaların) artırılmasıdır. Başka bir deyişle tekelci kapitalizmde artığı *massetmek* için toplum açısından israf teşkil eden harcamaları artırmak gerekmektedir. Reklam yapmak, marka geliştirmek, ürün çeşitlendirmek kapitalistlerin satış artırma çabalarına örnektir. Firmalar reklam aracıyla tüketicilerin zihninde sürekli yeni mallar satın alma hevesi yaratarak tüketimde artış sağlar. Reklam yeni ihtiyaçlar, modalar yaratır. Sistem bu tür israfçı harcamalar aracıyla tüketimi teşvik ederek artığı *massetme* problemini çözmeğe çalışmaktadır. Reklam tüketimi teşvik ederken dolaylı olarak yatırımları da teşvik eder.

Artan artığı *massetme* yollarından biri de kamu harcamalarıdır. ABD'de artan kamu harcamalarının bir kısmı askerî harcamadır. Kamu harcamalarının artması

⁶ Marx Kâr Oranının Düşme Eğilimi Yasası'nı Kapital'in III. Cildinde ortaya koymuştur. Bu yasaya göre, sermaye birikim sürecinde kâr oranları kaçınılmaz bir şekilde düşme eğilimindedir. Bunu basit bir şekilde açıklayalım: Marx'a göre kârın kaynağı, işçinin ücret maliyetini aşan üretim yapmasıdır. Malların fiyatı, üretimde kullanılan girdilerin ve işgücü maliyetini kapsar; ama işçilerin ürettiği malların değeri üretim maliyetinden fazladır. Ancak kapitalistler birbirlerine karşı rekabet içinde üretimi artırmak için devamlı daha büyük ve karmaşık makineler kullanır. İşletmelerde makinelere bağlanmış sermayenin işçilere oranı artar. Artık değer üretimi de işçilerin çalışmasına bağlıdır. Bu sebeple, makine sayesinde üretim artışına rağmen, kâr geliri-sermaye oranı azalır. Sonuçta kâr oranında genel bir azalma eğilimi vardır (Marx, 2015: 219).

⁷ Baran ve Sweezy'e göre tekelci kapitalizm koşullarında azalan kâr oranları kanununun yerini yükselen artık kanunun alması Marx'ın azalan kâr oranları kanununu inkâr anlamına gelmemektedir. Bu çerçevede, Baran ve Sweezy Marx'ın azalan kâr oranları kanununun rekabetçi kapitalizm varsayımı üzerine kurulduğuna dikkat çekmektedir. Bu ikamenin, rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçiş ile ilgili yapı değişikliğinin teorik ifadesi olarak görülmesi gerekmektedir (Baran ve Sweezy, 1966: 72-73).

özel kesimin massettiği artık miktarını azaltmamaktadır; çünkü bu harcamalar özel sektörün tüketmediği ve yatırımda kullanmadığı mallara yapılmaktadır.

Baran ve Sweezy *Tekelci Sermaye* kitabında iktisadî artık kavramına dayanarak sistemin etkinlikten uzak irrasyonel bir sistem olduğunu vurgulamıştır. Kapitalist sistem kaynakların etkin kullanılmamasına başka bir deyişle israf edilmesine yol açmaktadır. Baran ve Sweezy kapitalizmi eleştirirken sistemin 20. yüzyılda gelişmiş ülkelerde muazzam bir üretim gücüne ulaştığını saptayarak sistemdeki çelişkileri artan üretim gücü ile ilişkilendirmektedir. Tekelci kapitalizm koşullarında gelir dağılımı bozulmakta, kaynaklar israf edilmekte ve doğal çevre tahrip edilmektedir.

Baran ve Sweezy'nin *Tekelci Sermaye* kitabındaki bu analizlerinden yola çıkarak iktisadî artık kavramının hem ampirik düzeyde hem de kavramsal düzeyde önemine dikkat çeken birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Stanfield (1973)'e aittir. Stanfield (1973) Marx'ın artık değer kavramının tek elci kapitalizm koşullarını açıklamada uygun bir kavram olmadığına dikkat çekmektedir. Çünkü artık değer belirli bir dönemde bir işçi tarafından üretilen değer ile işçinin geçinebilmek için tükettiği malların maliyeti arasındaki farka eşittir. Marx rekabetçi kapitalizm koşullarında işçinin reel ücretinin geçimlik düzeyde olduğunu ileri sürmektedir. Tekelci kapitalizm koşullarında ise sendikaların mücadelesiyle reel ücretler geçimlik düzeyin üzerine yükselebilir. Bu nedenle Marx'ın artık değer tahlili sadece rekabetçi kapitalizm koşullarında işlevseldir (Stanfield, 1973: 2). Oysa iktisadî artık kavramı feodalizm gibi kapitalizmden önceki sistemlerde ve kapitalizmin farklı aşamalarında kullanılabilir bir kavramdır (Stanfield, 1992: 132; Barclay ve Stengel, 1975).

Stanfield (1974) bölüşüm paylarına (kâr, kira, faiz) dayanarak yapılan iktisadî artık analizinin yetersizliğine dikkat çekmiştir. Baran ve Sweezy'nin belirttiği gibi tek elci kapitalizm koşullarında satış çabaları için yapılan harcamalar giderek artacak ve israf kaçınılmaz olacaktır. Satışı artırma maliyetleri piyasa fiyatlarını şişirdiğinden tek elci kapitalizm koşullarında ne ücretler geçimlik ücrete ne de mal fiyatları üretim maliyetlerine eşitlenecektir. Bu nedenle, bölüşüm paylarına bakarak yapılan bir iktisadî artık analizi sağlıklı sonuç vermez. Bu açıklamalar doğrultusunda Stanfield (1974) iktisadî artığa üretim açısından bakmanın daha yararlı olacağını ileri sürmüştür. Bu doğrultuda, iktisadî artığı "bir toplumun üretebileceği -onun potansiyel üretimi- ile bunu gerçekleştirmede maruz kalınan gerekli maliyetler arasındaki fark -temel tüketim- olarak tanımlayarak Baran'ın potansiyel iktisadî artık tanımına benzer bir tanım ortaya koymuştur (Stanfield, 1974: 69). Böyle bir iktisadî artık tanımlamasının iktisadî artık hesaplamaları için daha işlevsel olabileceğini ileri sürmüştür.

İktisadi artık kavramı ve ölçümü ile ilgili yapılmış bir diğer çalışma da Lippit (1985)'e aittir. Lippit, Stanfield (1974)'den farklı olarak Baran'ın potansiyel iktisadî artık kavramının az gelişmiş ülkelerdeki kalkınma sorunları açısından

yararlı bir kavram olmadığı düşüncesindedir. Çünkü bu ülkelerde sermaye birikiminin düşüklüğü (üretim araçları stokunun azlığı) sebebiyle açık işsizliğin yanı sıra gizli işsizlik de yaygındır. Bir ekonomide kaynakların tam olarak kullanılması durumunda elde edilebilecek iktisadî artışı tanımlayan potansiyel iktisadî artık kavramı az gelişmiş ülkeler için fazla anlam taşımaz. Lippit'e göre potansiyel iktisadî artık kavramı ancak sosyo-ekonomik sistemi değiştirmenin sonuçlarını incelemekte yararlı olabilir. Bu kavram, kapitalist sistemin işleyiş mantığının üretim düzeyini potansiyel üretim düzeyinin altına çektiğini ve kapitalist sistemin israfçı doğasını göstermeye yarayabilir (Lippit, 1985: 7).

Lippit (1985) Baran'ın *Büyümenin Ekonomi Politikası* kitabında ortaya attığı iktisadî artık kavramlarından cari iktisadî artışın az gelişmiş ülkeler için daha işlevsel olduğu kanısındadır. İktisadî artışı cari ulusal gelir ve temel tüketim arasındaki fark olarak incelemek gerekir (Lippit, 1985: 11). Cari ulusal gelir, ulusal gelir hesaplarında mevcuttur. Lippit kullandığı temel tüketim kavramı ile fizyolojik geçimlik minimumu kastetmemekte, aksine insanların kültürel olarak belirlenen temel ihtiyaçlarını anlamaktadır. Bu, zaman içinde değişir. Lippit'in kullandığı temel tüketim kavramı Baran'ın temel tüketim kavramına benzemektedir. Temel tüketim sadece özel tüketimi değil sosyal tüketimi de kapsamaktadır: belirli düzeyde eğitim hizmetleri, kamu ulaştırma hizmetleri vb. Bu nedenle, temel tüketim bazı kamu harcamalarını içerir; ama ordu, bürokrasi gibi alanlarda yapılan kamu harcamaları artışın bir kısmını oluşturur (Lippit, 1985: 11). Baran temel tüketimi hesaplarken bütün işçileri, Lippit ise temel tüketimi ele alırken toplumun bütün üyelerini göz önünde bulundurmaktadır (Lippit, 1985: 1). Baran işçi başına bir geçimlik ücret düzeyi tanımlamış ve (işçi başına geçimlik çarpı işçi sayısı olarak hesapladığı) geçimlik tüketimi artışa ulaşmak için toplam üretimden çıkarmıştır. Benzer bir yöntem kullanarak Lippit (1985) artışı toplumun bütün üyelerinin temel tüketimini toplam üretimden çıkararak hesaplamıştır.

Danielson (1990), Baran ve Sweezy'nin ve Lippit'in öne sürdüğü iktisadî artık kavramını daha yararlı hâle getirmek için artışın büyüklüğü ve dağılımı ile büyüme (gayrisafi yurt içi hâsıla artış oranı) arasında ampirik araştırmalara ihtiyaç olduğunu belirtti. Yazındaki tanımların ampirik araştırmaya çok elvermediğini öne sürdü (Danielson, 1990: 219-220, 227). Danielson artık hesaplamasında geçimlik tüketim (gerekli tüketim) için tarım işçilerinin ortalama ücretini kullanmayı önerdi. Bu önerisini, az gelişmiş ekonomilerin geleneksel geçimlik sektörlerle modern sektörlerden teşekkül ettiği ve modern sektörlerde işgücü arzının kaynağının geçimlik tarım yapan köylü nüfus olduğu üzerine inşa edilen bildik kalkınma modeliyle gerekçelendirdi. Son otuz yılda kapitalizmin dünyada tarıma nüfuz etmesiyle geçimlik tarımsal üretim yapan sektör barındıran ülke sayısının azalmakta olduğu düşünülecek olursa bu önerinin 1990 itibarıyla anlamlı olup olmadığı bir yana, 2016 itibarıyla az gelişmiş ülkelerin birçoğunda yapılacak artık hesaplamalarında kullanışlı olmadığı söylenebilir.

İktisadî artık, net ulusal üretimden (safî millî hâsıladan) artık üreten “üretken” işlerde çalışan işçilere ödenen geçimlik ödemeleri çıkararak hesaplanmalıdır. Danielson, kapitalistlerin kârlarını maksimize etmeyi amaçladıklarından hareketle özel firmalarda istihdam edilen tüm emekçilerin üretken olduğunu (artık ürettiğini) varsaymaktadır. Zira kârını maksimize etmek isteyen firma kâra katkı yapmayan işçiyi istihdam etmez. Her işçi kâr “üretir”. Kâr gelirleri tümüyle artığa dâhildir. O hâlde özel sektörde istihdam edilen tüm işçiler üretkendir. Buna mukabil Danielson kamu hizmet üretim faaliyetlerinin üretken olmadığını kabul eder. Kamu faaliyetlerinde çalışanların maaşlarının ve kamu hizmetleri için kullanılan malların kaynağı iktisadî artıktır. Kamu harcamaları özel kesimin kullanabileceği iktisadî artığı azaltır (Danielson, 1990: 222-223).

Danielson da Stanfield (1974) gibi bölüşüm payları üzerinden değil üretim maliyetleri üzerinden tanımlanan bir iktisadî artık tanımı ortaya koymuştur. Yani üretimin gerekli maliyetleri, sermayenin aşınma payını ve üretken emekçilere ödenen ücretleri içerir. Kalanı ise iktisadî artığı oluşturur (Danielson, 1990: 220). Danielson’a göre, Baran’ın iktisadî artık kavramının bu şekilde yeniden tanımlanmasıyla ulusal hesaplardaki verilere dayanarak iktisadî artığı hesaplamak mümkündür.⁸ Ayrıca, böyle bir hesaplama artığın büyüklüğünün yanı sıra artığın fonksiyonel dağılımı hakkında da bilgi verir. Böylece iktisadî artık ülkeler arasında karşılaştırma yapmakta kullanılabilir. Artığın bireyler, sınıflar ve devlet arasında bölüşümü karşılaştırılabilir.

İktisadi artık kavramının gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreçlerini anlamakta kullanılabilmesi için bu ülkelerde elde edilen iktisadî artığın kullanılma biçimini bilmek gerekir. Artığın büyüklüğü ve kullanılma biçimi ülkelerin ekonomik büyüme potansiyelleri ile ilgili olarak uzun dönemli çalışmaların yapılabilmesine olanak verir. Danielson (1990)⁹’un da işaret ettiği gibi bu tür çalışmalar artık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yansıtarak uzun dönem ekonomik büyüme üzerinde durmakla klasik politik iktisat geleneğini devam ettirmektedir. Gerek Danielson gerek Lippit böyle bir yaklaşımın ekonomilerdeki gelişme ya da az gelişme sürecinin altındaki dinamikleri anlamakta önemini işaret etmektedir. Ancak, iktisadî artık analizinin gelişme ve az gelişme olgusunun anlaşılmasında kullanılabilmesi için düzenli olarak yayımlanan verilere dayanması ve uluslararası karşılaştırma yapılabilecek türde olması gerekir (Danielson, 1990: 220).

Eldeki çalışmada yapılan iktisadî artık hesaplamasında verilerdeki yetersizliklere ilgili bölümde dikkat çekilmiştir. Söz konusu yetersizliklere bağlı

⁸ Danielson’un Baran ve Sweezy’nin 1966 tarihli *Monopoly Capital* kitabını makalesinde kaynakları arasına zikretmesine rağmen makalesinde bu eserde sunulan fikirlere ve bu eserde sunulan ABD’de artık hesaplamasına hiç değinmeyip Baran’ın 1957 tarihli kitabındaki fikirleri eleştirmesi tuhaftır. Maksat iktisadî artık kavramını hesaplanabilir hâle getirmek ise bu yolda 1966 tarihli ilk ciddi girişimi değerlendirip gerekiyorsa bunu eleştirmesi daha makul olurdu.

olarak iktisadî artık rakamlarında sapmalar olabilir. Ancak bu kısıtlamalarına rağmen bu hesaplamaların Türkiye’de artığın büyüklüğü ve kullanılma biçimi ile ilgili genel durumu yansıttığı kanısındayız.

İktisadî artık sosyal süreçlerle ve bölüşüm ile yakından ilişkili bir kavram olduğundan artık üzerine çalışmalar ekonomik büyümeyi teknik bir olgu olmaktan çıkarmaktadır. Neoklasik iktisadın savının aksine büyüme teknik bir sorun olmayıp, ülkelerin sosyal ve kültürel özellikleriyle bağlantılıdır. Lippit (1985) sermaye birikimini sürdürmek için gerekli olan artığın az gelişmiş ülkelerdeki sınıf yapısı ve üretim tarzları ile yakından ilişkili olduğunu belirtmiştir. Lippit’e göre, az gelişmiş ülkelerde hakim sınıflar iktisadî artışa el koymakta ve el koydukları bu artığın bir kısmını verimli yatırımlara yönlendirmek yerine tüketimde kullanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde iktisadî artığın bir kısmı bu şekilde israf edilmektedir. Öyleyse az gelişmiş ülkelerde iktisadî büyüme sorunu, yeter miktarda artık üretilmemesinden ziyade üretilen artığın verimli yatırımlara yönlendirilmemesi, başka bir deyişle artığın israf edilmesinden kaynaklanmaktadır. Yani az gelişmişlik söz konusu ülkelerde sınıf yapısı ve mevcut üretim tarzında ortaya çıkan bölüşüm ile yakından ilişkilidir. Bu da, ulusal ve uluslararası faktörlerin etkileşmesiyle şekillenir (Lippit, 1985).

4. Türkiye’de iktisadi artık

Bu kısımda Türkiye’de verilerin elverdiği yıllar için iktisadî artık hesaplanmaktadır.

Hâsıla üretme potansiyelini ve istihdam imkânlarını artırmak için tasarrufun ve yatırımın gerekli olduğu on sekizinci yüzyıldan beri yazılmaktadır. Buna rağmen günümüzde ne merkez ülkelerinde ne de çevre ülkelerinde yurt içi tasarrufta ve yatırımda hedef belirleme ve hedefleri plan ve politikalarla gerçekleştirme yönünde çaba görülmektedir.

Kapitalist ekonomilerde hâsıla artış oranı azaldığında, bu oranı yükseltmek ve işsizlerin çoğalmasını önlemek için devletler hem yatırım harcamalarını hem de tüketim harcamalarını teşvik etmektedir. Zira, hâsılayı ve dolayısıyla artığı massetmek gerekiyor ise her türlü harcama buna yarar. Kapitalist ekonomileri yönetenler kısa vadeli makroiktisadî başarıya odaklanınca istihdamı artırmak için tüketimi teşvik etmekte beis görmemektedir.

Tasarrufu teşvikin göz ardı edilmesinde başka bir sebep, başka toplumların tasarruflarını kullanarak yatırım yapma imkânıdır. İşsizlik dünya çapında bir sorun olmasına rağmen, dünya çapında tasarruf - yatırım hedefi koyan bir makam bulunmamaktadır. Bu yönde devletler arası eşgüdüm yoktur.

Bu sebeplerle neoklasik iktisatta tek tek ülkelerde ve dünyada hâsıladan ne kadar tüketim yapmanın optimal olduğuna, tüketimin ülkeler arası ve sınıflar arası dağılımına ve tüketimin (gerekli - gereksiz) bileşimine dair tartışmalara rastlanmaz.

Tablo 1**Çin, İran ve Türkiye’de Fert Başına Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla ve Tasarruf Oranı**

		2010	2011	2012	2013	2014
Çin	Fert başına gayrisafi yurt içi hâsıla (bin dolar)	9239	10274	11215	12196	13206
	Yurt içi tasarruf oranı (yüzde)	50	49	50	50	50
İran	Fert başına gayrisafi yurt içi hâsıla (bin dolar)	17163	17949	16846	16554	17303
	Yurt içi tasarruf oranı (yüzde)	42	44	40	40	39
Türkiye	Fert başına gayrisafi yurt içi hâsıla (bin dolar)	16155	17874	18196	18789	19199
	Yurt içi tasarruf oranı (yüzde)	14	15	15	14	16

Kaynak: Dünya Bankası (22.01.2016).

Birinci tabloda üç orta gelirli ülkede fert başına gayrisafi yurt içi hâsıllar ve tasarruf oranları görülmektedir. Tablodaki rakamlara bakan bir kişi, Türkiye’de tasarruf oranının çok düşük olduğu sonucuna varabilir. Başka bir kişi, Çin’de ve İran’da aşırı tasarruf edildiğini; Çin’de ücret politikasının işçileri ve köylüleri çok düşük bir hayat standardına mahkûm ettiğini; İran’da ise devletin petrol rantını toplumun tüketimine yansıtmadığını öne sürebilir. Türkiye’deki tasarruf oranı gereğinden düşük müdür? Çin ve İran’daki gereğinden yüksek midir?

Besbelli tüketim ve tasarruf seviyeleri üzerine hüküm vermek için kıstas gerekir. Kıstas, toplumun kabul ettiği bir hayat standart normu olabilir. Böyle bir kıstas kullanarak bir ülkede yapılan tasarrufun düşük mü yüksek mi olduğunu söylemek; iktisadî artığı yani tasarruf ve yatırım potansiyelini ölçmek mümkün olabilir.

İktisadî artığı Lippit’in tanımladığı gibi tanımlayalım: iktisadî artık hâsıladan, yani üretilen tüm mal ve hizmetlerin değerinden, (1) üretimde yoğaltılan ham maddelerin ve ara mallarının ve kullanılmaz hâle gelen üretim araçlarının (yatırım mallarının) payını çıkardıktan sonra, kalan değerden, (2) nüfusun geçimi ve neslini idame ettirmesi için gereken malları ve hizmetleri ayırdıktan sonra kalan hâsıladır.

Üretilen tüm mal ve hizmetlerin değerinden, üretimde yoğaltılan ham maddelerin ve yarı mamul malların çıkarılmasıyla bulunan değer ulusal gelir istatistiklerinde adı gayrisafi yurt içi hâsıladır (GSYİH). Gayrisafi yurt içi hâsıla, bir yıl bir ülkede üretilip tüketim veya yatırım maksadıyla satın alınan mallardan ve hizmetlerden ve stoklanan mallardan oluşur. Onun için gayrisafi yurt içi hâsıla, bir toplumun tüketim-tasarruf ve yatırım tercihlerini incelemeğe elverir.

Bir yıl üretilen GSYİH’den o yıl aşınıp yıpranma sebebiyle kullanılmaz hâle gelen üretim araçlarının (yatırım mallarının) payı çıkarıldığında, safi yurt içi hâsıla (SYİH) bulunur.

Safi yurt içi hâsıladan, hâsılayı doğrudan üreten insanların ve ailelerinin geçimi için gerekli malların hizmetlerin değerini çıkarmakla iktisadî artığı buluruz.

O hâlde Türkiye’de yıllık iktisadî artışı aşağıdaki formülle hesaplamak gerekir: İktisadî artık = safi yurt içi hâsıla – gerekli özel tüketim – gerekli kamusal tüketim.

Ne var ki TÜİK safi yurt içi hâsıla verisi sunmamaktadır. Bu sebeple iktisadî artışı hesaplamak için gayrisafî yurt içi hâsılayı kullanmak zorunda kaldık.

Ülkede nüfusun geçimine gerekli mal ve hizmet değerini hesaplamak için geçimlik tüketimi belirlemek gerekmektedir. Bunun için devletin geçimlik tüketime ilişkin kullandığı kıstası kullanma yoluna gittik.

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1951 yılından beri asgarî ücret uygulaması vardır. Asgarî ücret, Asgarî Ücret Yönetmeliği’nde 4. Maddenin d bendinde “işçilere normal bir çalışma günü karşılığı ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret” diye tanımlanmaktadır.⁹ Tanıma göre *asgarî ücret zorunlu ihtiyaçları karşılamaya yeten ücrettir*.¹⁰

Asgarî ücret her yıl hükümet, işveren ve işçi temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından belirlenmektedir. Uygulamada asgarî ücreti hükümet temsilcileri ile işveren temsilcilerinin çoğunluk oyları saptamaktadır. Böylece belirlenen asgarî ücretin egemen sınıf indinde bir kişinin geçimi için gerekli özel tüketim standardını temsil ettiği söylenebilir. O hâlde Türkiye’de hükümet temsilcilerinin işveren temsilcileriyle (ekseriya işçi temsilcisinin karşı oyuna rağmen) saptadığı asgarî ücreti, nüfusun geçinmesi için gerekli özel tüketimin değerini hesaplamakta kullanabiliriz.

Bu geçimlik ücret anlayışı, geçimlik kavramı üzerine kendi görüşümüzü ve değer yargılarımızı yansıtmamaktadır. Geçimlik ücret ölçütüne ilişkin bu tercihimizde amaç, artıktaki gereksiz tüketimle israf edilen payı işverenlerin ve hükümetlerin geçimlik gelir ölçütüne dayanarak saptamaktır.

Nüfusun tümünün hayatını ve neslini idame ettirmek için gerekli özel tüketim miktarını hesaplayabilmek için nüfusun yaş bileşimini göz önünde bulundurmamak lâzım. TÜİK’in uygulamasını inceleyelim: “...bilimsel olarak çocuklar yetişkinlere göre daha az tüketmektedirler. Buna göre, eşdeğerlik ölçeği olarak adlandırılan katsayılar kullanılarak her bir hanehalkı büyüklüğünün kaç yetişkine (eşdeğer fert sayısına) denk olduğu hesaplanmaktadır. Hanehalkı toplam yıllık kullanılabilir geliri hanehalkının eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünerek, o hanehalkı için eşdeğer fert başına düşen diğer ifadeyle eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri hesaplanmaktadır.

⁹ http://ik.ptt.gov.tr/sub/main/mevzuat/ik-6/yonetmelikler/4857/asgari_ucret.pdf (24.02.2016).

¹⁰ Dönemin Çalışma Bakanı Faruk Çelik’in Habertürk televizyonunda bir programda “Ona mahkumsanız 800 TL de büyük bir paradır. Netice itibarıyla peynirin kilosunun fiyatı bellidir, ekmeğin fiyatı bellidir. Bir geçimdir sürdürülebilirsiniz” dediği hatırlardadır (6 Mart 2013 Hürriyet. <http://www.hurriyet.com.tr/bakan-celik-asgari-ucretle-gecinebilirsiniz-22749134>).

Bu araştırmada, hanehalkındaki referans kişi için “1”, 14 yaş ve üzerindeki tüm fertler için “0,5” ve 14 yaşın altındaki tüm fertler için “0,3” katsayısı ile çarpılarak hesaplandığı OECD ölçeği kullanılmıştır.¹¹

Ne var ki OECD eşdeğer hanehalkı hesaplama yöntemini değiştirmektedir. OECD ve Eurostat 1980’li yıllarda hanehalkındaki referans kişi için 1; 14 yaş ve üzerindeki tüm fertler için 0,7 ve 14 yaşın altındaki tüm fertler için 0,5 katsayısını kullanmakta idi. OECD’nin 2008 ve 2011 tarihli araştırmalarında eşdeğer hane halkı gelirlerini bulmak için hanehalkı geliri hanehalkı fert sayısının kare köküne bölünmektedir.¹² Bütün bunlardan sabit bir eşdeğer hanehalkı hesaplama yöntemi olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada eşdeğer nüfusu hesaplarken Türkiye’de 0-15 yaşlarında bir çocuk tüketiminin bir yetişkin tüketiminin yarısı olduğunu varsaydık, yani bu yaş aralığındaki nüfusa 0.5 katsayısını kullandık. Çocukların ve çalışmayan yetişkinlerin geçimini gerekli özel tüketimin hesaplamasına kattığımızdan, bulduğumuz geçimlik özel tüketim seviyesi, hükümetler ile işverenlerin bir asgarî ücret geliriyle geçinen işçi ailelerine reva gördüğü tüketimden yüksektir.

Eşdeğer nüfus ile yıllık safi (net) asgarî ücreti çarparak (işverenlerin ve hükümetlerin normuna göre) ‘zorunlu’ özel tüketim harcama toplamını bulduk.

Türkiye’de fiilen yapılan özel tüketim harcamaları ile hesapladığımız gerekli özel tüketim harcamaları arasındaki fark, (işverenlerin ve hükümetlerin görüşünce) gerekli olmayan özel tüketim harcamalarıdır.¹³

Hesapladığımız gerekli özel tüketime ilâveten devletin bedava sunduğu bazı hizmetler de nüfusun ve üretkenliğinin idamesini sağlar. Bunlar devletin bedava sunduğu eğitim-öğretim hizmetleri ve sağlık hizmetleridir. Kamu sektörünün sunduğu eğitim-öğretim ve sağlık hizmetlerinin tutarını özel geçim için gerekli tüketim tutarına eklediğimizde, nüfusun gerekli tüketiminin toplam değerini buluruz.¹⁴

Tablo 1 Türkiye’de iktisadî artık hesaplamasının sonucunu özetlemektedir. Hesaplamanın yıl kapsamını maalesef mevcut veriler kısıtlamıştır. Hesaplama kullanılan istatistiklerden en kısıtlayıcı olan kamu eğitim harcamalarıdır. Bu istatistiğin sadece 1999-2004 ve 2006 verisi mevcuttur.

Tablo 2’de ‘zorunlu olmayan kamu tüketimi’ kamu cari harcamalarından kamu eğitim harcamalarını ve kamu sağlık harcamalarını çıkararak bulundu. Zira

¹¹ http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_Panel_2011/turkce/metaveri/tanim/essdeggerlik-oelceggi/index.html (16.02.2016.)

¹² <http://www.oecd.org/els/soc/OECD-Note-EquivalenceScales.pdf> (16.02.2016.)

¹³ Birleşmiş Milletler’den aldığımız hanehalkı özel tüketim harcama rakamlarına, devlete ödenen harçlar ve hanehalkına hizmet sunan sivil toplum kuruluşlarının harcamaları dâhildir.

¹⁴ Danielson(1990)’un verimli-verimsiz istihdam ayrımını benimsemiyoruz. Anlamli olan, geçimlik tüketim için gerekli olan üretim ile artık yaratan üretim ayrımıdır.

artık, hâsıladan nüfusun idamesi için elzem olan harcamaları çıkararak bulunur.¹⁵ Tablo 2’de zorunlu olmayan kamu hizmet harcama seviyesi gayrisafi yurt içi hâsılaya nispetle yüksek görünmemektedir.

Buna mukabil tabloda (işverenlerin ve hükümetlerin zorunlu tüketim anlayışına göre) gerekli olmayan tüketimin incelenebilen yıllarda gayrisafi yurt içi hâsılanın yüzde 30 ile 38’i arasında seyrettiği görülmektedir. Besbelli, gerekli olmayan tüketimin yüksek düzeyi Türkiye’de yatırım potansiyelini düşürmektedir.

Gerekli olmayan tüketimin kaynağını bulmak için gelir dağılımı verilerine bakılabilir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) “Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre sıralı yüzde 10'luk gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı, 2006-2014” başlıklı gelir dağılım verileri sunmaktadır. TÜİK’in bu tablosunda Tablo 2’deki yıllarla örtüşen tek yıl olan 2006 gelir dağılım rakamları Tablo 3’te aktarılmaktadır. 2006’da hane halkından en yüksek gelirli yüzde onluk kesimde kişi başına gelirin en düşük gelirli yüzde onluk kesimde kişi başına düşenin (32,5/1,8=) 18,1 katı olduğu görülmektedir. Hane halkından en yüksek gelirli yüzde yirmilik kesimde kişi başına gelirin en düşük gelirli yüzde yirmilik kesimde kişi başına düşenin (48,5/5,0=) 9,7 katı olduğu görülmektedir. Böylece Türkiye’de (işverenlerin ve hükümetlerin zorunlu tüketim anlayışına göre) yapılan gereksiz tüketimin temelindeki adaletsiz gelir dağılımı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de harcamalardan hareketle hesapladığımız, çoğu gereksiz tüketimle massedilen iktisadî artık daima tümüyle ülkemizde üretilmemektedir. Türkiye’de - iktisadî daralma yılları haricinde- toplam tüketim ve yatırım harcamaları Türkiye’de üretilen tüketim ve yatırım mallarının değerini aşmaktadır. Türkiye mal ve hizmet dış ticaretinde gayrisafi yurt içi hâsılaya oranla 1999’da yüzde 0,2; 2001’de yüzde 4,1 ve 2002’de yüzde 1,6 fazla verdi. Türkiye mal ve hizmet dış ticaretinde gayrisafi yurt içi hâsılaya oranla 2000’de yüzde 3,0; 2003’te yüzde 1,0, 2004’te yüzde 2,6; 2006’da yüzde 4,9 açık verdi.

Tablo 2’de Türkiye’de gerekli tüketimin gayrisafi yurt içi hâsılaya en düşük oranına ve iktisadî artığın gayrisafi yurt içi hâsılaya en yüksek oranına 2001’de yani döviz buhranının ve büyük devalüasyonun vuku bulduğu yılda ulaştığı görülmektedir. Tablo 4’te 2000 ve buhranlı 2001 yıllarında nominal asgarî ücret artış oranının tüketici fiyatları enflasyon oranının altında kaldığı görülmektedir. 2001’de iktisadî artığın yüksek çıkması, o yıl enflasyon ayarlamasıyla asgarî ücretin reel olarak bastırılmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁵ Phillips (1992) iktisadî artık hesaplamalarında hangi harcamaların gerekli hangi harcamaların gereksiz olarak sınıflandırılacağı meselesinin güçlüğüne dikkat çekmektedir. Firma mantığı açısından bakıldığında bazı harcamalar (reklam vb.) gerekli olarak görülürken, aynı harcamalar tüm ekonomi açısından gereksiz harcamalar olarak sınıflandırılabilir. Aynı sorun kamu harcamaları açısından da geçerlidir. Hangi tür kamu harcamalarının gerekli hangi tür kamu harcamalarının gereksiz olduğu önemli bir sorundur (Phillips, 1992: 22-23).

Tablo 2
Türkiye’de Gerekli Tüketim ve Artık Bileşenleri
(Gayrisafi Yurt İçi Hâsılaya Yüzde Oran)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2006
Gerekli tüketim	45	38	36	40	40	45	42
Yıllık iktisadî artık	55	62	64	60	60	55	58
Gayrisafi sermaye oluşumu	19	21	15	18	18	19	22
Gerekli olmayan tüketim	30	38	38	35	38	33	35
Zorunlu olmayan kamu tüketimi	6	6	6	6	5	5	5

Kaynak: Altıncı tablodaki verilerden hesaplanmıştır.

Tablo 3
Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı Yüzde 10'luk Gruplar İtibarıyla
Yıllık Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Dağılımı (2006)

Grup	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Gelirin yüzdesi	1,8	3,2	4,4	5,5	6,7	8,1	9,8	12,1	16,0	32,5
Ortalama (TL)	1166	2064	2803	3511	4287	5168	6261	7717	10212	20775
Medyan (TL)	1197	2067	2796	3508	4278	5149	6249	7641	10098	17079

Kaynak: TÜİK.

Tablo 4
Safî asgarî ücretin reel artış oranı

1999	2000	2001	2002	2003	2004
0,40	-0,16	-0,15	0,08	0,04	0,24

Kaynak: Yıllık net asgarî ücret artış oranının TÜİK’in (1994=100) Tüketici Fiyat Endeksi yıllık artış oranına oranı olarak hesaplandı.

İktisadî artışı hesaplamakta maksat ülkede kaynakların alternatif tahsis olanaklarını tartışmaktır. Türkiye’de kaynaklar rasyonel tahsis edilse, mevcut üretim imkânlarıyla Tablo 2’de hesapladığımızdan gayrisafi yurt içi hâsılaya oranla daha da büyük bir artık ortaya çıkardı. Zira gerekli tüketimin hesabında esas aldığımız asgarî ücret, çeşitli zorunlu mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına göre saptanmaktadır. Zorunlu mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarında rasyonel olmayan bir maliyet unsuru, yani mal ve hizmetlerin üretimi için hiç gerekli olmayan bir harcama dâhildir. Bu, firmaların reklam masraflarıdır.¹⁶ Reklam sektörü işgücü,

¹⁶ Baran ve Sweezy *Tekelci Sermaye* kitabında artığın kullanım tarzlarından biri olarak satış çabasını göstermekte ve tekeli kapitalizm çağında satış çabasının niceliksel ve niteliksel olarak arttığına dikkat çekmektedir (Baran ve Sweezy, 1966: 114). Pazarlama çabası tekeli kapitalizmin kronik bir durgunluğa girme eğilimi karşısında güçlü bir panzehir olarak kullanılmaktadır (Baran ve Sweezy, 1966: 127-131) Bu harcamalar malın kalitesini ya da yararını değiştirmez. Ancak, artığın topluma yararlı yatırımlarda kullanılmasına engel olur. Phillips (1992) 1930’lardan 1960’lara kadar olan

ham madde, enerji, işyeri mekânı vs. üretim faktörleri kullanmaktadır ve bunlara yapılan ödemeler zorunlu özel tüketim harcamalarını Lira cinsinden bir miktar şişirmektedir. Reklam üretilmese ve bu harcamalar yapılmasa, tüketim mallarının ve hizmetlerinin fiyatları daha düşük olurdu. Neticede iktisadî artığın gayrisafi yurt içi hâsılada payı da daha büyük olup yatırım potansiyeli de daha yüksek olurdu.

Tablo 5 Reklamcılar Derneği'nin sitesine göre reklam harcama meblağlarını göstermektedir. Reklam harcamalarından ne kadarının tüketim mal ve hizmetlerinin fiyatlarını, ne kadarının yatırım mallarının ve ara malların fiyatlarını şişirdiğini bilemediğimizden bu rakamları kullanarak gerekli özel tüketim harcama rakamlarını düzeltme yoluna gidemedik.

Tablo 5
Türkiye'de Reklam Harcamaları (Milyon TL)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
669	699	1081	1319	1831	2248	2756

Kaynak: Reklamcılar Derneği. <http://rd.org.tr/doc/10-yillik-reklam-yatirimi-toplami.pdf> (21.02.2016).

Hükümetlerin ve işverenlerin zorunlu tüketim normuna göre hesapladığımız iktisadî artığın mevcut verilerle inceleyebildiğimiz yıllarda gayrisafi yurt içi hâsılanın yarısını bir hayli aştığı, ve artığın yarısından fazlasının (yine hükümetlerin ve işverenlerin geçimlik tüketim normuna göre) gereksiz özel tüketimde kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu hesaplamada gayrisafi yurt içi hâsıladan sabit sermaye mallarının aşınıp yıpranma payını tenzil edemeyişimiz, iktisadî artık hesaplamamızı küçük bir miktar şişirmiş olmalıdır. Reklam harcamalarının tüketim mal ve hizmet fiyatlarını şişirmesi de iktisadî artık hesaplamamızı olması gerekenden bir miktar küçük göstermektedir.

5. Sonuç

19. yüzyıl sonunda (neoklasik iktisat ortaya çıktıktan itibaren) neoklasik iktisatçılar klasik iktisada sırt çevirdi. Neoklasik iktisatçılar klasik iktisadın dağarcığından, karşılaştırmalı üstünlük gibi siyasî amaçlarına uyan birkaç kuramı seçip almış, siyasî amaçlarına uymayan kalanını görmezden gelmiştir.

Ancak Büyük Depresyon'da yaşanan talep yetmezliği, 20. yüzyılda iktisadî artığı massetme sorununu doğal olarak tekrar gündeme getirdi. Birçok iktisatçı bu tahlil âletinin yararını fark ederek onu geliştirdi, bileidi ve ampirik olarak kullandı.

dönemde söz konusu harcamaların büyüklüğünü Amerikan ekonomisi için hesaplamıştır. Buna göre bu tür harcamalar tüketim harcamalarının neredeyse yüzde 10'unu oluşturmakta idi (Phillips, 1992: 32).

Tablo 6
Türkiye'de İktisadî Artık Hesaplamasında Veriler

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2006
Yetişkine eşdeğer nüfus	52570757	53525393	54453268	55396364	56338375	57258478	59009033
Asgarî ücret (cari TL)	774516870	1010442600	1332474030	2086892838	2711988000	3727877850	4565,52
Asgarî ücret (TL)	774,52	1010,4426	1332,47403	2086,892838	2711,988	3727,87785	4565,52
Gerekli özel tüketim (TL)	40716938165	54084337774	72557565459	115606276326	152788996940	213452611861	269406920342
Kamu sağlık harc. (TL)	3047000452	5190130556	8437999405	13269999603	17461998433	21389000979	30115999439
Kamu eğitim harc. (TL)	3093445129	4316309504	6514516624	9878553941	13463099417	17427239184	21708708039
Gerekli tüketim (TL)	46857383746	63590777833	87510081488	138754829871	183714094790	252268852024	321231627819
İktisadî artık (TL)	57738531754	103067243667	152714001612	211721259629	271066564610	306764173876	437159157381
Dış ticaret açığı (TL)	160968000	-4993743000	9910525000	5728661000	-4745417000	-14725266000	-37245656800

Kaynak: Nüfus, hane halkı tüketim harcamaları, kamu eğitim harcamaları, kamu sağlık harcamaları, kamu harcamaları Dünya Bankası verilerinden, asgarî ücret Çalışma Bakanlığı verilerindedir.

Açıklama: Asgarî ücret rakamları yıllık ve nettir. Cari TL ile sunulan veriler, cari olan TL cinsindedir; TL ile sunulan veriler, Yeni Türk Lirası cinsindedir.

2007’de başlayan büyük durgunlukta, üretilen artığı masnetme sorunu bu kavramla ifade edilmese de özellikle gelişmiş kapitalist ülkeleri yönetenleri meşgul etmektedir. Öte yandan dünya çapında şiddetlenen ekolojik sıkıntılar da klasik iktisatçıların kavram, kuram ve tahlillerini tekrar değerlendirme ihtiyacı yaratmaktadır.

Başka bir açıdan, kalkınma çabasında olan ülkeler için artık tahlilinin yararlı bir âlet olduğu ortadadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yeterli büyüyememesi iktisadî artığın yetersiz olması kadar veya ondan çok elde edilen artığın yatırımlara yönlendirilememesinden kaynaklanmaktadır.

Yaptığımız hesaplamada Türkiye’de iktisadî artığın 1999-2004 ve 2006 yıllarında gayrisafı yurt içi hâsılanın yüzde 55’i ile yüzde 64’ü arasında gerçekleştiği, ve bunun ortalama yüzde 60’ının gerekli olmayan tüketimde kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Emekçilerin tükettiği mal ve hizmet fiyatlarına yedirilmiş olan reklam harcamaları ayırt edilebilse iktisadî artık ve bunda gerekli olmayan tüketimin payı daha da büyük boyutta çıkardı.

Bu çalışmanın iktisadî artık araştırmalarını teşvik etmesini ve Türkiye’nin yatırım potansiyelinin israfı üzerine düşünülmesine vesile olmasını ümit ediyoruz.

Kaynaklar

- BARAN, P. A. (1957), *The Political Economy of Growth*, Monthly Review Press, New York.
- BARAN, P. A. ve SWEEZY, P. M. (1966), *Monopoly Capital*, Monthly Review Press, New York.
- BARCLAY, J. W. ve STENGEL, M. (1975), “Surplus and Surplus Value”, *Review of Radical Political Economics*, 7 (4), 48-64.
- DANIELSON, A. (1990), “The Concept of Surplus and the Underdeveloped Countries: Critique and Suggestions”, *Review of Radical Political Economics*, 22 (2-3), 214-230.
- DAVIS, J. (1992), “The Monopoly Capital Approach to the Concept of Economic Surplus”, içinde J. Davis (der.), *The Economic Surplus in Advanced Economies*, Edward Elgar Publishing Limited, İngiltere, 1-16.
- GAREGNANI, P. (1988), “Surplus approach to value and distribution”, içinde J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman (der.), *The Palgrave: A Dictionary of Economics*, 4. cilt, Macmillan, Londra, 560-573.
- HUNT, E.K. (2016), *İktisadi Düşünce Tarihi* (Çev. Vedat Ulvi Aslan), Phoenix, Ankara.
- KALECKI, M. (1954), *Theory of Economic Dynamics*, George Allen and Unwin, New York.
- KEYNES, J. M. (1973). *The General Theory of Employment Interest and Money*, Macmillan, İngiltere.
- LIPPIT, V. D. (1985), “The Concept of the Surplus in Economic Development”, *Review of Radical Political Economics*, 17 (1-2), 1-19.
- MARX, K. (2010), *Kapital (Cilt I)* (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul.
- MARX, K. (2015), *Kapital (Cilt III)* (Çev. Mehmet Selik ve Erkin Özalp), Yordam Kitap, İstanbul.
- MOTT, T. (1992), “In What Sense Does Monopoly Capital Require Monopoly? An Essay on the Contribution Kalecki and Steindl”, içinde J. Davis (der.), *The Economic Surplus in Advanced Economies*, Edward Elgar Publishing Limited, İngiltere, 114-129.

- ÖZEL, H. (2001), “İktisadi Analiz Tarihine Nasıl Yaklaşmak Gerekir?”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 19-38.
- PHILLIPS, J. D. (1992), “Estimating the Economic Surplus”, içinde J. Davis (der.), *The Economic Surplus in Advanced Economies*, Edward Elgar Publishing Limited, İngiltere, 21-41.
- RICARDO, D. [1969 (1817)], *The Principles of Political Economy and Taxation*, Everyman’s Library, Londra.
- SELİK, M. (2015), *İktisadi Doktrinler Tarihi*, Efil Yayınevi, Ankara.
- SMITH, A. [1999 (1776)], *The Wealth of Nations. Books IV-V*, Penguin Books, Londra.
- STANFIELD, R. (1973), *The Economic Surplus and Neo-Marxism*, Lexington Books, Londra.
- STANFIELD, J. R. (1974), “A Revision of the Economic Surplus Concept”, *Review of Radical Political Economics*, 6 (69), 69-74.
- STANFIELD, J. R. (1992), “The Fund for Social Change”, içinde J. Davis (der.), *The Economic Surplus in Advanced Economies*, Edward Elgar Publishing Limited, İngiltere, 130-148.

Extended summary

The economic surplus in Turkey

Abstract

The economic surplus is the remaining part of a national product after deducting the part that is used up in its production. It is that part of national product that is available for superfluous consumption, capacity expanding investment or various forms of waste. The history of the concept is briefly summarized and a estimation of the economic surplus in Turkey and its utilization is presented, based on the definition given in Baran’s and Sweezy’s 1966 *Monopoly Capital*. The significance of the size and utilization of the surplus for economic growth and development is reiterated

Key words: Economic surplus, growth, distribution.

JEL classification codes: E21, B12, B14

The economic surplus is the remaining part of a national product after deducting the part that is used up in its production. It is that part of national product that is available for superfluous consumption, capacity expanding investment or various forms of waste. The concept was developed from the XVII. Century onwards by economists of the early modern period and the classical economists who were concerned about expanding productive capacity. The Physiocratic and the Merchantilist schools disagreed on whether it was agriculture or trade that generated a useful surplus. Ricardo focused on the consequences of the social distribution of the surplus for the accumulation of capital, and Marx focused on the social consequences of its distribution.

The neoclassical economists largely ignored the concept. In the XX. Century the surplus concept resurfaced in the work of various economists carrying on the classical tradition. Baran, Sweezy, Kalecki and others observed that in mature economies with imperfectly competitive markets (monopoly capitalism) price-fixing firms had the capability to control income distribution and hence the size of the surplus. These writers suggested how the surplus could be estimated using national accounts. They criticized the allocation of the surplus to various expenditures, mostly in the United States. Other writers such as Lippit applied the surplus concept in the context of developing countries, especially for the problem of financing development.

The period for which the surplus is estimated in Turkey is limited by the available data. The estimation of the necessary private consumption of the population is based on the minimum wage, which the authorities claim covers necessary consumption expenditures. Public expenditure on education and health added to private necessary consumption expenditure yields total necessary consumption. Total necessary consumption subtracted from gross domestic product gives a rough estimate of the economic surplus. In 1999-2004 and 2006 the economic surplus ranged from 55 to 64 per cent of GDP. Around 60 per cent of the surplus was used in superfluous consumption. This exercise may hopefully highlight the fact that, adducing low domestic saving rates in poor countries as the rationale for encouraging foreign investment may be an irrelevant reasoning, due to oversight of the surpluses actually generated and misused in these countries.